

השיעור השבועי

גליון מספר 450

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פריץ שליט"א

הרב המקדים: הג"ד דוד אבוחצירא שליט"א

רב העיר יבנה

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית"ל הזדים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויס רבים מיוחד של מן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה
21:21	20:23	19:32
21:18	20:23	19:32
21:22	20:26	19:35
21:18	20:22	19:31

שלח | כ"ג סיון תשפ"ד

להפצת עלונים באזור מגורין
התקשר: 053-4774733

הלכות כיבוד אב ואם

אם מצות כיבוד אב ואם בין אדם למקום או לחבירו, ונפקא מינה. מצוות שבין אדם לחבירו אין צריכות כוונה. תורה נקנית במיעוט שיחה. ברכות התורה הן ברכות המצוות או ברכות השבח. כוונה לשם מצוה וקיומה במקומות המטונפים. אין צורך לשמוע להוריו בדבר שאין להם תועלת ישירה. שיקולי עדות בשידוכים. ההשקפה הנכונה ללמוד בישיבות קדושות שלומדים רק תורה. נוסח התפלה. הוצאת ציצית

המדרש, לקח אותו לשיבת 'באר התלמוד' או 'אהל יוסף'... ואמר לו: זה מה שעשיתי בכסף שלך. אמר רבי טרפון: אוי לי שהנחתי מעותי על קרן הצבי. פתח רבי עקיבא ספר תהלים (ק"ב, ט) וקרא לו את הפסוק "פֶּזַר נָתַן לְאֲבִינִים צִדְקָתוֹ עֲמָדָת לְעֵד קָרְנוֹ תָרוֹם בְּקָבוֹד". עמד רבי טרפון ונשקו על ראשו, ואמר לו: רבי ואלופי, רבי בחכמה, ואלופי בדרך ארץ.

פלא פלאים

ד. ולכאורה לא מובן, הלא התנא הקדוש רבי טרפון בודאי ידע את ערך הצדקה, ואם כן למה רבי עקיבא הוצרך לנהוג בערמוניות, שיאמר מפורש: יש לי ישיבה ואני צריך כסף, אם אין קמח אין תורה (אבות פ"ג מ"א), ורבי טרפון יתן לו? ועוד, מדוע רבי טרפון הצטער על כסף, הרי הלך לצדקה. ועוד, למה הביא לו פסוק בתהלים ולא פסוק מהתורה, וכי בתורה חסרים פסוקים, "עשר תעשר", "נתן נתן", "פתחו תפתחו". ועוד, מה התפעל רבי טרפון מהפסוק בתהלים, עד שנשקו וקראו רבי ואלופי, ולנשיקה מה זו עושה, וכי לא ידע תהלים.

פזר - נתן

ה. אלא רבי טרפון סבר שגם מצוות שבין אדם לחבירו ומהם מצוות צדקה צריכות כוונה, בשלחן ערוך אין חילוק בזה בין מצוות שבין אדם למקום לבין מצוות שבין אדם לחבירו, ואמר לרבי עקיבא: כיון שלא הודעת לי שאתה לוקח את הכסף על מנת לקיים בו מצוה, לא כיוונתי לשם מצוה, ולכן הפסדתי גם את המצוה וגם את הכסף. אבל רבי עקיבא דייק מהפסוק "פזר נתן לאביונים", שמדובר באחד שהיה מהלך בדרך, והוא כמו רבותינו הגדולים - חכם עזרא עטיה² ועוד - שהיו הולכים מתוך שקיעות בלימוד, ולא שם לב שיש לו חור בכיס וכספו מתפזר על הארץ, 'לא חלי ולא מרגיש'. ובא עני שלא ראה ממי הכסף נפל, ולקח את המעות לעצמו - כדן המושנה (ב"מ כא). מצא מעות מפזרות הרי אלו שלו - וקנה איתם מנה פלאפל, אכל ושבע. לאחר

² לפעמים היינו רואים את גדולי הדור שלנו, וידענו שהם מהרהרים בדברי תורה. ראש הישיבה הגאון רבי עזרא עטיה היה חוזר מהשוק בשבע עבר עם ירקות שמכרו שם בזול. היתה עניות גדולה, גבאי פורת יוסף לא השכילו להבין שצריך לתת לראש הישיבה ולרמ"ם משכורת יפה, היום השתנה לטובה. ופעם כשהייתי בגיל 13 או 14 ראיתי אותו ורצתי אליו לעזור לו עם הסלים, הוא נבהל לרגע, כיון שהיה מהרהר בדברי תורה. פעם נכנס לכפר סילואן וראה אותו מישהו ואמר לו: כבוד הרב, סכנה להיות כאן, הבית שלך בצד השני, וליווה אותו, היה שקוע בלימוד ולא שם לב. פעם ראו אותו במחנה יהודה יושב על כסא וחושב, היה ניכר שמרהר בלימוד ועשה קצת תנועות ביד של לימוד, כי היה בטוח שהוא בבית המדרש...

תקציר השיעור הקודם

א. 'בשיעור הקודם חקרנו אם מצות כיבוד אב ואם היא מצוה שבין אדם לחבירו או בין אדם למקום. הרמב"ן (ע"ה שמות כ"ג) כתב, שמצד ימין של לוחות הברית יש חמש דיברות שבין אדם למקום, ומהן "כבד את אביך ואת אמך", ומשמע שהיא מצוה שבין אדם למקום. וכן משמע מדברי הספורנו (שם פ"ב יב), מאידך הרמב"ם (בפיה"מ פ"ק דפאה משנה א) כתב על המשנה: אלו דברים שאוכל פירותיהם בעולם הזה, כיבוד אב ואם וכו', שמצות כיבוד אב ואם היא מהמצוות שבין אדם לחבירו שמקבל עליהם שכר כבר בעולם הזה, ולדבריו סדר הלוחות לאו דוקא. וכן כתב האברבנאל (שם).

מצוות צריכות כוונה

ב. אמרנו שיש י"ד נפקא מינה במחלוקת זו, ואחת מהן, האם המכבד את אביו ואת אמו צריך לכון לשם מצוה, וכדייקא לן (בש"ע ס"ו ס"ד) מצוות צריכות כוונה, אם נאמר שמצוות כיבוד אב ואם בין אדם למקום, צריך לכון לשם מצוה, אבל אם היא מצוה שבין אדם לחבירו, אינו צריך לכון, וכמו שכתב מהר"ש לנדא - בנו של הנודע ביהודה - בספר אהבת ציון (דרוש י' דט"ז סע"ד), שבמצוות שבין אדם לחבירו כגון צדקה, מצוות אין צריכות כוונה, כי התכלית היא לקיים רצון חבירו, ומה אכפת לחבירו אם כיוון או לא. למעשה טוב לכתחילה לכון לשם מצוה, ולא יעשה סתם כי מחניף לאביו, אבל גם אם לא כיוון רושמים לו בשמים שעשה מצוה.

מעשה ברבי טרפון

ג. יש במסכת כלה (פ"א הכ"א), אמרו עליו על רבי טרפון שהיה עשיר גדול ומיליונר, ופעם מצאו רבי עקיבא ואמר לו: רבי, רצונך שאקנה לך עיר אחת או שתיים? ירושלים של זהב... אמר לו הן, מיד עמד רבי טרפון ונתן לו ארבעת אלפים דינרי זהב, נטלן רבי עקיבא וחילקן לעניים. לימים מצאו רבי טרפון, אמר לו: רבי עקיבא, היכן העיירות שקנית לך? תפסו בידו והוליכו לבית

¹ מדברי הרב דוד אבוחצירא שליט"א - יבנה: מיסודי האמונה שהעולם מתבסס בזכותם של גדולי הדור. בכל דור ודור הקב"ה עושה איתנו חסד, ששולח בנו תלמידי חכמים גדולים, שיועדים גם להנהיג, וב"ה מן שליט"א מנהיג אותנו ומוסר נפשו על דקויות התורה. בתוך כל הדברים שקורים לנו, שיש הרבה הסתר פנים, מן שליט"א מכוח התורה מאיר לנו את האור הגדול בתוך החושך. יהי רצון שיוזכר לאורך ימים ושנים בבריאות איתנה, ונזכה שיהיה אותו עד ביאת גואל צדק. אמן.

² [א.ה. בהמשך אין יישוב ע"ז, ויש לבאר דבמס' כלה שלפנינו איתא שר"ט לא היה נותן מתנות לאביונים, אלא שגרס הגר"א שלא נתן "כראוי" לו לפי עשרו. וכן משמע ממס' כלה רבתי פ"ב ה"ג. וכן הביא הח"ח באהבת חסד ח"ב פ"ד. ולפי"ז מובן שר"ע היה צריך לשכנעו לתת הרבה כראוי לו, וע"כ נהג בחכמה].

לתגובות וכן לקבלת הגיליון במייל: d95872@gmail.com

השיעור מוקדש לרפואת אשר בן מברוקה היו בתוך שאר זוולי ישראל

מאה ועשרים מאבד המעות עולה לשמים, ואומרים לו: ביום פלוני האכלת עני מנה פלאפל ואכל ושבע, והוא תמה: לא היו דברים מעולם, וכי גם בשמים עושים כמו במכולת ורושמים חשבון על שם מישוהו אחר?... משיבים לו: הלכת בדרך ונפלו לך מעות, והעני נהנה מהם, ואף שלא כיוונת לשם מצות צדקה, נחשב לך שעשית מצוה, כי "פזר" - "נתן", מי שהתפזרו מעותיו ונעשה בהם צדקה, נחשב לו כאילו נתנם בידים. כשמוע רבי טרפון את החידוש הזה, התפעל ושמוח מאוד בכך שקיים מצוה והקים ישיבה גדולה (ראה להחיד"א בפתח עינים ב"ב י: ולהגרי"ח בס' עוד יוסף חי פר' ויקהל).

ברכה לשם מצוה

ו. בנידון האם כשמקיים מצות כיבוד אב ואם צריך לכון לשם מצוה, ממילא תצא נפקא מינה נוספת, האם יכול לקיימה במקומות המטונפים, אם היא מצוה שבין אדם למקום, צריך לכון ולא יכול לקיימה במקומות המטונפים, כי אסור להרהר שם בדברי מצוה, אבל אם היא מצוה שבין אדם לחבירו, אינו צריך לכון, ויכול לקיים המצוה בלי כוונה. מרן בשו"ת חזון עובדיה (סי' כט אות ח) ובשו"ת יביע אומר (ח"ו חיד"ו סי' כט) כתב תשובה ארוכה ויפה, ושם (אות ה) הביא את דברי מהר"ש לנדא ועוד אחרונים, שמצוות שבין אדם לחבירו אין צריכות כוונה, וביאר על פי דבריהם שיכול לקיים מצוות אלו אפילו במקומות המטונפים, כגון אדם שנכנס לבית המרחץ ומגיע עני ומבקש ממנו צדקה. [א.ה. עיין עוד ילקוט יוסף על כיבוד אב ואם עמ' ק-קד].

ברכה על כיבוד אב ואם

ז. בשיעור הקודם שאלנו למה אין מברכים על מצות כיבוד אב ואם. ועל פי האמור שלשיטת הרמב"ם זו מצוה שבין אדם לחבירו, יש לומר שלא תיקנו ברכה על מצוות שבין אדם לחבירו - מהם מצות הלוואה⁴ - כי מטרת הברכה לעורר הכוונה, ומצוות שבין אדם לחבירו אין צריכות כוונה.

כיבוד אב ואם מצוה תמידית

ח. עוד ביארנו על פי תשובת הרשב"א (ח"א סי' יח), שלא מברכים על מצוה התלויה באחרים. וכן על פי דברי האור זרוע (ח"א הל' ברכת המוציא סי' קמ), שלא מברכים על מצוה השייכת בכל זמן ואין לה עתים להיפטר ממנה. ושאלנו אם כן מדוע מברכים ברכות התורה, והלא לימוד תורה היא מצוה תמידית? אלא שאמרו באבות (פ"ו מ"ה) שהתורה נקנית במ"ח קניינים ואחד מהם במיעוט שיחה, ופשט הדברים שבשביל לקנות את התורה לא יפטט הרבה⁵, אבל התפארת ישראל (ס"ק פד) פירש על דרך החיובי, שבשביל לקנות את התורה צריך מידי פעם לשוחח, כדי שתנוח הנפש קצת על ידי זה.

ברכות המצוות או ברכות השבח

ט. עוד יש ליישב הקושיא מדוע מברכים ברכות התורה, על פי הגידון האם ברכות התורה הן ברכות השבח או ברכות המצוות, יש אומרים שהן ברכות השבח, ולכן אין צורך לקרוא פסוקים מיד לאחריהן, ויש אומרים - הרמב"ם ומרן - שהן ברכות המצוות, ומברך ועובר לעשייתן, ואנו חוששים להם ואומרים מיד את הפסוקים של ברכת כהנים. והנה אם הן ברכות המצוות, השאלה במקומה עומדת, שהלא אין לה עתים להיפטר ממצות לימוד תורה, אבל אם הן ברכות השבח, אין קשר בין הברכות לעצם מצות לימוד תורה, ולא איכפת לנו מה שאין עתים להיפטר מלימוד תורה.

מהתורה או מדרבנן

י. תראו, הרמב"ם בספר המצוות שלו אינו מונה מצות עשה לברך ברכות התורה, וצריך בזה ביאור, כי לכאורה זו גמרא מפורשת (ברכות כא): מניין לברכת התורה לפני מן התורה, שנאמר (דברים לב, ג) "כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא קִבּוֹ גִדְל לְאֱלֹהֵינוּ", והסבירו המפרשים (המהרש"א בח"א שם ועוד) כי כל התורה כולה היא שמוותיו של הקדוש ברוך הוא. אלא לשיטתו שברכות התורה מדרבנן, צריך

⁴ מצוה מן התורה להלוות כסף, שנאמר (שמות כב, כד) "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך", ובכלל המצוה להלוות גם לעשיר, כגון שצריך הלוואה גדולה לפתיחת עסק, והפסוק בא רק להקדים את העני לעשיר (ב"מ עא).

⁵ אצלנו בישיבת חזון עובדיה הקפדתי שכל הספרים יהיו בבית המדרש, ויש שם שני קירות בלי חלונות מלאים בספרים, טורים שלמים של ראשונים, מפרשים על הש"ס, שו"ת"ם. כשהייתי רואה שני בחורים מפטטים באמצע הסדר, וכי מה יצא להם מדברים בטלים, פוליטיקה רבנית וכדומה, יכולים בינתיים ללמוד עוד תוספות. לפעמים הייתי מסתכל עליהם לרמוז שיפסיקו לפטט, ולא היה עוזר,

לומר שהפסוק שהביאה הגמרא אסמכתא בעלמא הוא. לעומת זאת הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (סוף חלק עשין מצוה טו), תמה על דברי הרמב"ם, מדוע לא מנה בתוך תרי"ג מצוות את מצות ברכות התורה, הלא היא ברכת השבח כמו ברכת המזון, וכמבואר בגמרא שם: מניין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר "ואכלת ושבעת וברכת". ולכן הוסיף⁶ מצוה זו למנין תרי"ג מצוות. נמצא שלדעת הרמב"ן ברכות התורה חיוון מהתורה והן ברכות השבח, ולדעת הרמב"ם חיוון מדרבנן והן ברכות המצוות. ולפי זה, רק לשיטת הרמב"ם נצטרך להגיע ליישוב האמור, שמברכים ברכות התורה כי "מיעוט שיחה" פירושו שיש לשוחח מעט, וזמן זה פטור מלימוד תורה, וכיון שיש עתים להיפטר ממצות לימוד תורה יש לברך עליה. אך להרמב"ן שברכות התורה הן ברכות השבח, אין צריך להגיע לזה.

על מה מברכים ברכות התורה

יא. בגמרא בברכות (יא:) נחלקו האמוראים על מה מברכים ברכות התורה, לדעת רב הונא מברכים רק על תורה שבכתב, וכגון שרוצה לקרוא שנים מקרא ואחת תרגום בבוקרו של יום ששי, אבל אם רוצה ללמוד מדרש או משנה או גמרא עם חברותא, לא צריך לברך ברכות התורה. ורבי אלעזר אמר, למקרא ולמדרש צריך לברך - כי המדרש דורש את המקראות ויש בו פסוקים - למשנה אינו צריך לברך. ורבי יוחנן אמר, אף למשנה צריך לברך, אבל לתלמוד אינו צריך לברך. ורבא אמר, אף לתלמוד צריך לברך. וכן פסק הרמב"ם (פ"ו מהל' תפלה ה"י), שמברכים ברכות התורה הן על תורה שבכתב והן על תורה שבעל פה. וכן פסק מרן השלחן ערוך (סימן מז סעיף ב).

התלמוד הוא בית אב לתורה

יב. נתבונן מהי סברת הסוברים שאין לברך ברכות התורה על תלמוד, הלא הגמרא היא עיקר התורה, וכמו שאמרו בירושלמי (ר"פ ר"א דמילה) כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה, כי מהתלמוד - בבלי וירושלמי - תוצאות חיים, ממנו לומדים את כל ההלכות, כמו למשל מה כותבים בתפלין ובמזוזה ועוד ועוד, אנחנו לא קראים שרואים רק תורה שבכתב, אלא יש לנו גם תורה שבעל פה. ואם כן למה לשיטתם אין לברך על לימוד גמרא?

אנפוחו לאכול לא יברך

יג. מרן הבית יוסף (סימן רד) הביא בשם הרב אהל מועד (ד"ר זנתי' ז) בשם הרא"ה (ר"פ ג' שאכלו), שמי שאנסוהו לאכול, כגון אחד שאין לו תאבון והוא הולך ומרזה, ומכריחים אותו לאכול כי חוששים לבריאותו, הדין הוא שלא יברך ברכה ראשונה. ואמנם בשלחן ערוך לא הביא דין זה, אבל הרמ"א (סעיף ח) העתיק כן להלכה.

אנפוחו לאכול מצוה

יד. בא המגן אברהם (סק"ב) וכתב, שמרן לא כתב כן להלכה בשלחן ערוך, כי חזר בו ממה שהביא דין זה בבית יוסף, שהרי בגמרא ראש השנה (כח) - ונפסק בשלחן ערוך (ס' תעה סעיף ד) - מבואר שמי שאנסוהו לאכול מצוה לבילי הסדר, יצא ידי חובת המצוה. למשל בן שהתקלקל, וכשבא לליל הסדר לא רצה לאכול שום דבר, לא מצוה ולא חרוסת, והכריחו אותו לאכול כמו כולם, וכשאביו התחיל לקרוא את ההגדה, ביאר את הנסים במתק לשון, "והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים" (שמות ט, ד), וחיוק באמונה לה' יתברך, ולפתע בא אליו אותו בן ואומר לו: אבא, אני חוזר בך, אני רוצה לאכול מצוה! אבל כבר אכלת מצוה? הכרחתם אותי לאכול ולא אכלתי לשם מצוה, אבל עכשיו אני בעצמי רוצה לאכול ולקיים את המצוה. האם צריך לחזור ולאכול מצוה או לא? הגמרא אומרת שיצא ידי חובת באכילתו הראשונה ואינו צריך לאכול פעם שניה. מדברי הגמרא הללו משמע שאכילה על ידי אונס שמה אכילה, וקשה על מה שכתב הבית יוסף בשם אהל מועד שלא לברך על אכילת

כי יש בדור הזה קצת עזות... הייתי קם ואומר להם: את הספרים שבקיר הזה כבר סיימתם, אבל וכי סיימתם גם את הספרים שבקיר השני?!!...

⁶ הרמב"ן (בהשגותיו על סה"מ מצוה ה) לא מנה כחלק מתרי"ג מצוות את מצות תפלה בכל יום, כי לדעתו איננה מן התורה אלא מדרבנן, ורק תפלה בעת צרה מהתורה, וזהו שלא כדעת הרמב"ם שמנה (שם) מצוה מהתורה להתפלל בכל יום, וגם בהלכותיו (פ"א מתפלה ה"א) כתב בזו הלשון: מצות עשה להתפלל בכל יום, שנאמר "וְעִבְדְּתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם" (שמות כג, כה), ומפי השמועה למדו שעבודתו זו היא תפלה שנאמר "וְלַעֲבֹד כָּל לְבָבְכֶם" (דברים יא, ג), אמרו חכמים (תענית ב) אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה. ע"כ.

אונס. וכתב המגן אברהם שמכוח קושיא זו, מרן חזר בו והשמיט דין זה מהשלחן ערוך.

על מצוה שייך לברך גם לאנסו

טו. המשנה ברורה⁷ (בשער הציון סימן רד ס"ק לה) הביא שני תירוצים על קושיית המגן אברהם, **תירוצ' אחד** בשם האליה רבה (סימן רד ס"ק יג), שבברכות הנהנין יש גם שבח לבורא יתברך, ולכן שייך לשבח על דבר שבא לרצונו של האדם, אבל לא על דבר שהאכילוהו בעל כרחו. לסבר את האוזן מי שקיבל מתנה מחבירו, אם היא מתנה חשובה מאוד אומר: אני אסיר תודה, ואם מקבל במתנה עט 0.4 שכותב יפה⁸, אומר: תודה רבה, אבל אם מקבל עט פשוט שלא כותב חלק, בקושי אומר תודה, כגודל המתנה כך גודל ההודאה. ואם לא נהנה מהאכילה אין לו מה לברך ולשבח. מה שאין כן באכילת מצה, אף שהיה אנוס סוף סוף קיים מצוה.

מתרצה באכילה מחמת המצוה

טז. **תירוצ' שני**, מי שהכריחו אותו לאכול מצה יצא ידי חובה, כיון שרצונו הפנימי לקיים מצוות, ולאחר מעשה לכל הפחות הוא מתרצה באכילה כדי להרוויח את המצוה. מה שאין כן אכילת אונס שהיא רשות, אין לברך עליה, כי איננו חפץ באכילה כלל. וזאת על פי דברי הרמב"ם (פ"ב מהל' גירושין ה"ב).

ברכת המזון כשאכל לאנסו

יז. וכתב המשנה ברורה, דנפקא מינה בין התירוצים, במי שאנסוהו לאכול כזית פת, האם צריך לברך ברכת המזון או לא, לפי התירוצ' הראשון שייך לברך ברכת השבח על דבר הבא מרצוני החופשי, אבל האוכל לאנסו כיון שנאנס לא מברך ברכת המזון. אך לפי התירוצ' השני, שרצונו הפנימי של האדם לעשות מצוה, אם כך הוא צריך לברך ברכת המזון.

ההלכה בילקוט יוסף

יח. להלכה כתבנו בילקוט יוסף על ברכות (ס"ד רד מהדורת תש"ז סעיף יט ומהדורות תשע"א סעיף יד) שמי שהכריחוהו לאכול לחם ואכל ושבע, לא יברך לא ברכה ראשונה, ואף לא ברכת המזון, שספק ברכות להקל. ושאלו, הלא ברכת המזון היא מהתורה, וספק דאורייתא לחומרא. אבל מקושיא לא מתים, השבתי להם שאין כאן חזקת חיוב, מה שאין כן מי שאכל ושבע והוא מסופק אם בירך ברכת המזון, חוזר ומברך, מפני שיש לו חזקת חיוב.

הר כגיגית

יט. מכל זה למדנו שברכת השבח שייכת על דבר הבא מרצונו של האדם, ולא על דבר שהכריחוהו לקבל. והנה בגמרא שבת (פח.) על הפסוק "ויתיצבו בתחתית ההר", אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם. מה יעשו, זה פיקוח נפש... התוספות שם (ד"ה כפה) שואלים שאלה מתבקשת, הלא עם ישראל כבר קיבלו מעצמם את התורה והקדימו נעשה לנשמע, ומדוע היה צריך לאיים עליהם ולהכריחם לקבל את התורה? ויש בזה כמה תירוצים.

החילוק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה

כ. המדרש תנחומא (פרשת נח סימן א) מבאר, שהקב"ה הציע לעם ישראל את התורה, הראה להם ספר תנ"ך, ואת זה קיבלו עליהם ואמרו נעשה ונשמע, אך כשהגיעו למעמד הר סיני, לפתע הוציא להם הקדוש ברוך הוא תלמוד בבלי,

⁷ המשנה ברורה זהו ספר חשוב מאוד, ואף שלעיתים אנו מצינים בשיעורים דברים שהמשנה ברורה פסק שלא כדעת מרן השלחן ערוך, פשוט שאין כוונתנו להוריד מערך לימוד המשנה ברורה. כשנפתחה ישיבת חזון עובדיה בשנת תשנ"ב, שאלתי את מרן זצ"ל מה ללמוד בסדר הלכה? ואמר לי, ללמוד משנה ברורה על הסדר, ובסוף כל סימן לפתוח ילקוט יוסף או חזון עובדיה ולראות מה ההלכה לנו הספרדים. אי אפשר לוותר על הלימוד בספר משנה ברורה, זהו ספר נפלא שיש בו מתיקות, וים של הלכות.

⁸ לפני כחמשים וחמש שנה מרן זצ"ל כיהן כרבה של תל אביב, והרב רבין ע"ה - רב העדה הבורכית בתל אביב - ידע שמרן אוהב עטים לכתוב בהם את חידושיו, ובכל פורים היה מביא לו משלוח מנות עם כמה עטים, ומרן היה כותב הרבה וגומר אותם... אז לא היו עטי 0.4, והיה מביא לו עטי פרקר דקים וכחים, עטים טובים שכתבו חלק, והרב היה מחכה למשלוח מנות הזה. מרן הבין את חשיבות הכתיבה, אני זוכר שבכל מוצאי שבת היה מחכה לזמן רבינו תם, ומיד לאחר מכן רץ לשלחן ולוקח את העט ומתחיל לכתוב.

תלמוד ירושלמי, רשב"א, רמב"ם, בית יוסף, יביע אומר... אמרו: לא התכוונו לזה, דיברנו רק על תורה שבכתב, ומכיון שלא קיבלו עליהם תורה שבעל פה, היה צריך להכריחם, כי לא הבינו את חשיבותה. ולפי האמור, רב הונא ורבי אלעזר פסקו שאין לברך ברכות התורה על תורה שבעל פה, כי היא ניתנה בעל כרחם של ישראל, ולכן אין לברך ולשבח על כך. ומשמע כדברי הרמב"ן שברכות התורה הן ברכות השבח. אך מדברי רבי יוחנן ורבי שמעון ב"ר אבא, תורה שבעל פה, משמע כדברי הרמב"ם שברכות התורה הן ברכות המצוות, ולכן פסק כדעת רבא שיש לברך אפילו על התלמוד שהוא מתורה שבעל פה [א.ה. וראה עוד השיעור השבועי תש"פ פרשת וארא אות כ.].

לשמע לאביו כשאין לו תועלת

כא. לכאורה יש נפקא מינה נוספת בחקירה אם מצות כיבוד אב ואם בין אדם למקום או לחבירו, האם צריך לשמוע לאביו בדבר שאין לאב תועלת ישירה, כגון שרוצה לקנות דירה מסוימת, ואומר לו אביו: אל תקנה אותה, או שרוצה לקנות שדה חקלאית, ואומר לו אביו, אל תקנה, בגמרא (קידושין לא.) אמרו, תנו רבנן, איזהו כיבוד, מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא. ומשמע שמצות כיבוד אב ואם שייכת דוקא בדבר שיש לאב הנאה ישירה, אבל מה איכפת לו היכן בנו קונה בית או קרקע. אלא אם כן האב שילם את הכסף, ונתן לו על דעת שיעשה כדבריו. וגם המחלוקת אם כיבוד אב משל אב או משל בן, קשורה קצת לחקירה זו.

מחלוקת הראשונים

כב. נחלקו בזה הראשונים מערכה לקראת מערכה, דעת המאירי (יבמות ה:) ורבינו ירוחם (נתיב א ח"ד) והרא"ש (בתשובה כלל טו ס"י ה), שצריך לשמוע לאביו בכל דבר, גם כשאין לו נגיעה ישירה. לעומתם דעת הרמב"ן והרשב"א - שמרן הבית יוסף (יו"ד ס"י קה אות ב) כינהו אורו של עולם - והריטב"א (יבמות ו.), שבכל דבר שאין נגיעה ישירה לאב, אין מצוה לשמוע בקולו, ורק אם מבקש דבר שיש לו מכך תועלת, כגון מאכיל ומשקה וכו', וכן כשאומר לו: תלך לבנק ותשלם חשבון ארנונה וחשמל שלי, צריך ללכת ולשלם, כמוכן על חשבון אביו, כי להלכה כיבוד אב ואם משל אב ולא משל בן (ע' קידושין לב.), אלא אם כן אביו עני, שאז מדין צדקה צריך לשלם בשבילו (ש"ע ס"י רמ"ה). על כל פנים לדעת רוב הפוסקים אין מצוה לשמוע לאב בדברים שאין לו בהם תועלת ישירה. ואמנם הגאון החזון איש (יו"ד ס"י קמט אות ח), החמיר שצריך לשמוע בקול אביו אף בדברים שאין לו נגיעה ישירה, אבל מרן ביביע אומר ח"ח (חיו"ד ס"י כה) ובמאור ישראל (פסחים קד.) הכריע כרוב הפוסקים, שרק אם יש נגיעה ישירה לאבא, צריך לשמוע לו.

דברי מהרי"ק

כג. מרן זצ"ל הביא בין היתר שכן מבואר בתשובת מהרי"ק (שרשקסו) - רבי יוסף קולון, היה מראשוני האחרונים לפני כ-550 שנה - שם נשאל במי שנשבע לאביו שלא ישא אשה בלי רשותו, ובתמורה לכך אביו ילך עבדו למקום מסוים, ולפני שנשבע מסר מודעה בפני עדים לבטל שבועתו, ונימק להם שכל מה שנשבע כי חשש שאביו לא ישמע לו ללכת בשבילו לאותו מקום. וכעת מצא אשה צנועה וחסודה, שרוצה ללכת עם מטפחת ולא עם פאה נכרית, וקידש אותה, ועוד לא נשא אותה, כנהוג בזמנם להמתין איזה זמן בין הקידושין לנישואין. וכשבא אביו אומר לו: מה פתאום, אל תתחתן אתה, אלא תקח אשה רק מהעדה שלנו!⁹... האם צריך לשמוע בקול אביו. והשיב

⁹ אני זוכר כשהיינו קטנים וגרנו ברחוב אלקנה, היה רב צבאי חרדי ספרדי שלמד בישיבת חברון, שהכיר בת של אחד מבכירי הדיינים, ורצו להתחתן, אבל אמר לה אבא שלה, וכי עברתי את השואה בשביל שתתחתני עם ספרדי?! בשום פנים ואופן, אני לא מגיע לחתונה שלך! ואני זוכר שבאו לביתו של מרן, הוא היה במדים צבאיים, וכבר אז לפני כששים שנה היה דבוק בהלכות של הרב, ומרן אמר לו, תקבע תאריך לחתונה ואל תשמע לאבא שלה, תשתדל להרבות עליו רעים - חברים ורבנים - שידיברו על לבו לבוא לחתונה, אבל אם לא ירצה לבוא - שלא יבוא, אבל אתה תעשה את שלך.

החתן היה תלמיד של מרן, ומרן היה צריך לסדר קידושין, והזמינו לו מונית נשר, וביקש לעבור דרך שכונת גאולה שם גר אותו דיין. מרן נכנס לבית של אותו דיין, ואמר לו: תשמע, אני נוסע עכשיו לחתונה של בתך, שים ענייה ובוא איתי! האבא ניסה לסרב, אבל מרן אמר: מהר מהר, אין זמן... ופנה גם לאשתו ואמר להם שיזדו, כי המונית מחכה עם מונה... ואכן הצטרפו אליו ובאו לחתונה. לימים אותו דיין פגש את מרן ואמר לו: יש לי הרבה חתנים, אבל הספרדי הזה הכי טוב

מכתב מהרב הראשי

כו. פעמים רבות באים אלי בחורים מישיבות תיכוניות, ומבקשים שאשכנע את אביהם שיעברו לישיבה קדושה, ואני שולח להם מכתב עם הבלאנק של הרב הראשי, וכשהם רואים כך זה משכנע אותם. כשמרן זצ"ל היה חי, אחד מראשי ישיבות ההסדר היה מגיע אלי בלילה, ואומר לי: תראה, יש לי כמה בחורים שרוצים לעבור לישיבות קדושות, וההורים מתנגדים, ואני צריך את עזרת אביך. הייתי מנסח מכתב ושולח למרן, וכשהניחו לפניו את המכתב היה מברר על מה מדובר, וכשהבין היה חותם מיד, אפילו בלי לקרוא, העיקר להציל נפשות שילכו ללמוד תורה כל היום, והייתי מביא את המכתב לאותו ראש ישיבה, והוא היה שולח אותם לישיבות קדושות.

עם מי אתה לומד חברותא

כח. כשהיינו גרים בת"א, היה אחד שהיה מגיע אלינו לבית בבין הזמנים, והיינו לומדים בחברותא, מרן שכיחן כרבה הראשי של תל אביב, היה לומד בחדר אחד, ואנחנו למדנו בחדר אחר. היום אותו בחור הוא תלמיד חכם עצום, אבל אז היה הולך עם כיפה סרוגה. כשמרן ראה אותו, אמר לי, מה אתה מתחבר לבחור תיכוניסט מישיבת הסדר?... אמרתי לו: אבא, אביו ניצול שואה ולא מוכן שילבש כיפה שחורה, אבל ההשקפות שלו כמו של הישיבות הקדושות. עד שאביו ישתכנע והוא יחליף לכיפה שחורה, וכמו שהיה נהוג לומר "שרפן אותו"... וב"ה נהיה חרדי תלמיד חכם גדול, וחיבר ספרים נפלאים על ט"ל מלאכות שבת. וכבר מאז רואים את ההשקפה של מרן זצ"ל. מי שלומד תורה מגן על כל הדור! וכמובא במדרש (במד"ב כב, ב. תנחומא מטות, ג. ילקוט שמעוני במדבר לא, ג.) על הפסוק "אלף למטה אלף למטה", שעל כל אלף חיילים שהיו נשלחים לקרב, היו אלף עומדים בתפלה. וכמו שאמר דוד המלך (תהלים קכב, ב) "עומדות היו רגלינו בשערך ירושלים", מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה? שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה (מכות י.).

מוציא לעז על רבותינו

כט. לגבי נוסח התפלה שהזכרנו, כותב הרב חיד"א (קשר גודל סי' יב אות ט) בשם 'שר בית הזוהר' רבינו האר"י ז"ל (שעה"כ דף נ"ד), שיש י"ב שערים בשמים, וכל נוסח תפלה עובר דרך שער אחד, ומכללם נוסח התימנים, הליטאים, החסידים, חב"ד, אבל נוסח הספרדים נכנס בכל השערים כולם. ואם אביו מבקש ממנו שיעבור לנוסח אשכנזי, זה משום שהוא מזלזל בחכמים שלנו, ומזלזל בכבוד רבותיו, וכל מי שמבטל את המנהגים שלנו המבוססים על פי ההלכה, הוא כעין מוציא לעז על הראשונים. וכך היה אומר הגאון רבי עזרא עטיה, שבחור ישיבה ספרדי המוציא ציציות בחוץ, הוא כעין מוציא לעז על הראשונים, כי כל רבותינו הכניסו ציציות, ומהם שהכרנו אותם, חכם עובדיה הדאיה, חכם יעקב עדס, חכם אברהם ענתבי, חכם משה עדס, הרב אבא שאול, מרן זצ"ל, כולם היו מכניסים ציציות, וטעמם על פי הקבלה, ואין זה ממש נגד מרן (ס' ח סעיף יא, וס' כ ס"א), וכמו שביאר בשו"ת ישיביל עבדי (ח"ה תא"ח ס' ס"א). ומי שאביו אומר לו להתפלל בנוסח אשכנזי, או להוציא ציציות, לא ישמע לו, כי יש לנו גדולי עולם, ויגבה לבו בדרכי ה'".

הוצאת ציציות לבחור ישיבה

ל. לפני שנים שאלו את מרן זצ"ל לגבי בחור ישיבה שמרגיש חיוזק ביראת שמים על ידי הוצאת הציציות, ועל ידי כך מתבדל מחברים לא טובים, כגון שיש לו בשכונה חברי ילדות 'שבבניקים', וכאשר יראו אותו עם פאות וציציות בחוץ, יבינו שהוא לא שייך אליהם ויעזבו אותו. וכן הלומד בישיבה אשכנזית ולא רוצה להרגיש שונה מכל חבריו, אלא רוצה להיות אחד מה'חברה'... יכול להוציא ציציות עד החתונה, אבל ידע שזה זמני, עד החתונה, כי מיד לאחר החתונה צריכים לבוא ללמוד בכולל ספרדי שלומדים שם בית יוסף, ואז יכניסו הציציות פנימה, ויגבה לבו בדרכי ה'".

לבוא ולהתייעץ איתי. בתוך הדברים שאלה: אולי תנסה להשפיע על מועצת חכמי התורה ובראשם על חכם שלום זצ"ל, שיתחילו ללמד ליב"ה בתלמודי תורה שלכם, אמרתי לה: בשביל מה שיעשו בגרות? אפתיע אותך, אני אין לי אפילו תעודת גמר, לא גמרתי בית ספר... אין לך תעודת גמר? לא, סיימתי כיתה ו', ומיד לאחר מכן עליתי לישיבה קטנה בגיל 12, וכי הפסדתי משהו, תראי לאיפה הגעתי...

המהר"ק, שאין לאב כוח למחות בבנו שלא ישא אשה ההוגנת לו, אשר הוא חפץ בה, כי מצות כיבוד אב משל אב, ואף למי שאומר משל בן, זה דוקא במה שיש לו תועלת ישירה, כמו אכילה ושתייה ומלבוש, אבל בנידון שלנו אין לאב הנאה ישירה ולכן לא צריך לשמוע בקולו. אלא אם כן אביו בא אליו בטענה שמצא בה פגם אמיתי, ואומר לו: תעזוב אותה, היא נראית לך בחורה טובה מבית יעקב, אבל יש לה פלאפון לא כשר והיא צופה באינטרנט, ה' ירחם. בזה ודאי ישמע לאביו.

שלוחו כמותו

כד. בגמרא פסחים (קד:) מסופר על עולא שהיה גדול הדור, שהגיע לביקור בפומבדיתא, ואמר רב יהודה לבנו רב יצחק, לך והבא לעולא סלסלה של פירות, ותתעכב אצלו לראות איך הוא מבדיל, וכך נכריע את המחלוקת (שם קד:) כיצד חותמים בהבדלה. רב יצחק לא הלך בעצמו אלא שלח את אביו, וחזר אביו ואמר לו היאך מבדיל. ולכאורה מדוע רב יצחק לא שמע לציווי של אביו שילך בעצמו לבדוק? ומשמע שבדבר שאין לאב נגיעה ישירה, אין צורך לשמוע בקולו. ובהמשך הגמרא מובא שרב יהודה אמר לבנו רב יצחק: ברבנותך שלא הלכת בעצמך גרמה לך שלא יאמרו שמעוהו זו בשמך, אלא בשמו של אביו. כמובן שאין זו גאוה לפי המושגים שלנו, אלא לפי דרגתם של אותם אמוראים קדושים. ולכאורה לא העיר לו שעבר על כיבוד אב, כיון שאין לו בזה נגיעה ישירה. אבל ניתן לדחות, שאפילו אם נאמר שיש מצוה לשמוע לאב בדבר שאין לו תועלת, כאן רב יצחק מינה את אביו להיות שלוחו, ושלוחו של אדם כמותו, ואף שמצוה בו יותר מבשלוחו (קידושין מא.), וכתב הש"י חמד (מ"ע מ כלל ד) שזה נאמר על כל המצוות ולא רק על קידושי אשה והכנת צרכי שבת (ע"ש שבת ק"ט), מכל מקום אין זה מעכב, וכלשון רש"י (קידושין שם): דכי עסיק גופו במצוות מקבל שכר טפי, ומשמע שאין זה לעיכובא.

לך לישיבה אשכנזית

כה. בחור ספרדי שאביו למד בישיבות אשכנזיות, והוא מצווה את בנו: תשמע, אתה מתפלל בנוסח ספרדי, אבל אין כמו האשכנזים, כל גדולי הדורות היו רק אשכנזים, נשלח אותך לישיבה אשכנזית, ותתחיל להשתכנע ולהתפלל בנוסח ספרדי או אשכנזי! יש כאלה אנשים, אני מכיר אברך אחד בן 35 ר"מ בישיבה בבני ברק, שמתפלל ומברך כמבטא האשכנזים, אומר 'אמוינו', 'בנ'ך'... והוא ספרדי מרוקאי, וגם נראה ספרדי... יש כאלה שחושבים שיש רק רבנים אשכנזים... ולא יודעים מי זה החקרי לב, החיד"א, מאמר מרדכי, רבי חיים פלאג'י, רבי יעקב פראג', הכנסת הגדולה, הגינת ורדים, ועוד ועוד, לא חסר לנו גדולי עולם. משיב הבן לאביו: אבא, אני רוצה ללכת לישיבה ספרדית, וכי חסר ישיבות טובות, 'באר התלמוד', 'אהל יוסף', 'חזון עובדיה'... אבל האבא מתעקש: לא, אתה תלך לישיבה אשכנזית ותמשיך את הדרך שלי!... להלכה אין מצוה לשמוע לאב אלא בדבר שיש לו ממנו הנאה ישירה, כגון שמבקש להאכילו ולהשקותו ולהלבישו וכדומה, אבל כאן זה לא נגיעה ישירה, והעיקר שלומד תורה.

לך לישיבה תיכונית

כו. מי שאביו אומר לו: לך תלמד בישיבה תיכונית או בישיבת הסדר ותעשה בגרות, או תלך לצבא, והוא משיב לו: אבא, נפשי חשקה בתורה, אני רוצה ללכת רק לישיבה קדושה וללמוד תורה כל היום! וכמו שאמר רבי נהוראי (קידושין פב:) מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה¹⁰. צריך לדעת שהנכון ביותר ללכת לישיבות קדושות שלומדים תורה על טהרת הקודש, כי התורה למעלה מכל, וגם אם בישיבות שלנו יש לפעמים בעיות, אבל הן בודדות ומזעריות לעומת כל הבעיות שיש במקומות אחרים, לכן אם יכול לך לישיבה קדושה ולא ישמע לאביו, ואין כאן ענין של כיבוד אב, כי אין לו בזה נגיעה ישירה, ובפרט שאין למעלה מלימוד תורה, התורה אגוני מגנא ואצולי מצלא (סוטה כא.), ואם אביו תקיף ועושה לו צרות, שילך לחכם כדי שישפיע על אביו.

מכולם, אותו אני הכי אוהב!... ומה שמרן פסק לבת להתחתן למרות ציוויו של האב, כי כשהאב אומר: אל תתחתני עם ספרדי, או אל תתחתני עם אשכנזי, או פרסיה שאביה אומר לה, תתחתני עם פרסי, את לא תסתדרי עם מרוקאי... לא צריכה לשמוע בקולו.

¹⁰ אחר שנכנסתי לרבנות הראשית, פעם באה אלי שרת המשפטים ציפי לבני, ורצתה לעשות איזה שינוי בחוק הקשור לבתי הדין. ראוי לציין שהיה לה דרך ארץ